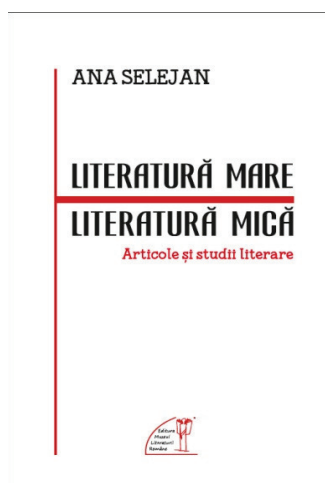

Despre morală și estetică în literatură:
Ana Selejan, *Literatură mare, literatură mică.*
Articole și studii literare

Florica Bodiștean*

About Moral and Aesthetics in Literature: Ana Selejan,
High Literature, Low Literature. Literary Articles and Studies

Numele Anei Selejan se leagă automat de cercetarea amplă a celei mai discutabile și mai nefaste perioade din istoria literaturii noastre, cea a realismului socialist. Contribuția ei la cunoașterea, lămurirea și dreapta judecată a totalitarismului literar postbelic are nu numai valoarea pionieratului, căci cele dintâi cărți consacrate acestei perioade apar îndată după Revoluția din '89, în 1992 și 1993, ci și pe aceea a unei cuprinderi ce tentează exhaustivitatea prezentării acestui climat literar și cultural. Este vorba despre nu mai puțin de unsprezece volume care se așază într-un vast și articulat panopticum ce adăpostește „muzeul cu figuri de ceară” al literaturii noastre sub comunism. În miezul cercetării, ciclul *Literatura în totalitarism*, alcătuit din șase volume publicate între

* Professor PhD, “Aurel Vlaicu” University of Arad, bodisteanf@yahoo.com

anii 1994 și 2000, radiografiază pe segmente temporale semnificative cele peste două decenii de literatură realist-socialistă (anii 1949–1960). El este prefațat de tripticul perioadei pretotalitare, când înghețul ideologic era doar presimțit – *Trădarea intelectualilor* (1992), volum dedicat demascărilor și epurărilor din cultură din anii imediat următori războiului, *Reeducare și prigoană* (1993), consacrat diatribelor împotriva literaturii „burgheze” și acțiunilor de ideologizare a scriitorilor, și *Poezia românească în tranziție* (1944–1948) publicată în 2007. Dar este și completat de o carte ce invită la verdicte prin confruntarea opiniilor obiective și subiective, cele ale istoriei literare documentate „din afară” și cele declarate în literatura mărturisirilor scrise de „actorii” perioadei în cauză. *Adevăr și mistificare în jurnale și memorii apărute după 1989* (2011) este o carte „speculară” în care Ana Selejan interoghează valoarea de adevăr a literaturii ce se pretinde a fi adevărată, literatura jurnalelor, a memoriilor, a interviurilor postdecembriste, în încercarea de a devoala modul și măsura în care scriitori și critici din eșalonul întâi al realismului socialist sau din cel al literatorilor de rând își asumă sau nu culpa morală. În fine, *Glasul patriei: un cimitir al elefanților în comunism* (2012) investighează fenomenul cameleonizării scriitorilor indexați, afirmați deja în interbelic și formele înregimentării lor propagandistice în revista „Glasul patriei”, organ al Comitetului Român pentru Repatriere. Toate sunt cărți-cronică, scrise „cu documentele pe masă”, cum autoarea însăși spune și cum se constată de altfel, și în respectul desăvârșit al istorismului care devine principiu structurant, capabil să releve dialectica mecanismului socio-politic și progresiva sa intruziune în spațiul culturii și al conștiințelor.

Ultima carte semnată de Ana Selejan, *Literatură mare – literatură mică. Articole și studii literare*, apărută în 2017 la Editura Muzeul Literaturii Române, oferă studii de sinteză istorico-literară postbelică reprezentând în același timp și o *addenda* la opera restitutorie asupra totalitarismului literar românesc despre care autoarea simte că mai sunt lucruri noi de dezvăluit sau teoretizări și concluzii de formulat. Dar este și o incursiune pe alte teritorii literare, făcute cunoscute doar studenților săi de la Facultatea de Litere a Universității sibiene sau comunității științifice cu prilejul diferitelor manifestări. Căci volumul adună studii scrise între 1991 și 2016, unele edite și revizitate, altele inedite, „majoritatea publicate în reviste, culegeri de studii ori conferințe sau fragmentar în cărți și sinteze universitare. Puține sunt inedite (bunăoară despre *Seringa* lui T. Arghezi sau despre publicațiile lui G. Călinescu ș.a.)”, cum se precizează în *Notă*.

Ce înseamnă pentru autoare literatură mare și literatură mică se configurează investigând numitorul comun, explicitat sau subînțeles, al

acestor cercetări, respectiv raportul dintre literar și extraliterar sau dintre autonomia esteticului și condiționările sociale ale creației. Primul studiu al volumului, intitulat *Literatura mare*, traversează marile curente literare pentru a schița raportul literaturii cu etica societală considerată drept „cod de valori și conduite referitoare la identitatea umană, interumană și națională, specifică unei epoci la un moment dat” (p. 7). Trei curente ale secolului XX ignoră, fie dintr-o parte, fie din cealaltă, raportul estetic – etic. Modernismul interbelic, mai cu seamă prin avangardele sale, se poziționează într-o indiferență clară față de social, contrabalansată de angajarea pe linia etnico-religioasă a tradiționaliștilor. Pentru postmodernismul întors spre text și spre autosuficiența scriiturii, ideologia operei e cel mult subiect de caricatură și deriziune, în vreme ce realismul socialist păcătuiește prin monopolizarea esteticului de către politic și prin aceea că oferă o versiune mistificată și dogmatică asupra singurei versiuni sociale acceptate. Cred că este pusă între aceste repere diferența dintre anti-arta avangardei sau arta subversivității postmoderne și non-arta literaturii totalitarismului, „o literatură cu «estetică» fără estetică” cum o numește autoarea. Pe această linie, nu literatura pașoptiștilor este o literatură mică pentru că ei „credeau în scrisul lor”, în vocația ameliorativă la nivel social și în rolul recuperator sub aspect cultural și literar, acela de a realiza un inventar complet de instituții, producții genuriale și forme de evaluare critică după model occidental. Literatura mică e literatura instrumentalizată, devenită „armă de luptă și curea de transmisie a ideologiei comuniste”, care, neavând niciun fundament estetic, nu rezistă probei timpului, evaporându-se odată cu condițiile social-istorice ce au determinat-o.

Sub auspiciile conceptuale ale binomului *literatură mare/literatură mică* volumul înglobează studii despre *Școala epică de la Iași* (Mihail Kogălniceanu, Constantin Negruzzi, Vasile Alecsandri, Alecu Russo), veritabilă „școală” de vreme ce adună scriitori înrudiți în mod deliberat de un program literar, acela al prozei ironice, de moravuri – un exemplu estetic din „dimineața” scriitorilor noștri, angajați prin faptă, și prin cuvânt, pe toate „șantierele” posibile ale prezentului. Grupaje de studii sunt alocate lui Cioran, privit în „tabloul de generație” sau în relația sa nelipsită de contradicții cu sacrul, lui Blaga, prezent prin comentariul poeziilor sale neincluse în edițiile antume și postume și prin „realismul metafizic” al reprezentărilor despre Marele Anonim din *Diferențialele divine* sau lui Radu Gyr, reduplicat în oglindă prin creația interbelică vs. discursul postbelic antilegionar sau encomiastic la adresa realizărilor prezentului. Lui G. Călinescu îi sunt consacrate cercetări care sistematizează activitatea sa de director de publicații și autor de

strategii redacționale – la „Tribuna poporului”, „Lumea”, „Națiunea” și „Jurnalul literar”, între anii 1944 și 1948 –, dar și de publicist și critic literar în rubrica *Cronica optimistului* din „Contemporanul” anilor 1959–1960. Ana Selejan îi urmărește parcursul complicității cu sistemul de-a lungul acestor perioade, de la dificultatea de a rezolva programatic, în formula, benignă, a „poetului-cetății”, concilierea artei sau a „literaturii turnului de fildeș” cu cerințele momentului istoric dat, așa-zisa „literatură nouă” ce începea să-și facă simțită ofensiva în anii de dinainte de 1949, până la asumarea răspicată a noii paradigme ideologice în publicistică și romanul *Scrinul negru* apărut în 1960, prețul plătit pentru consacrarea sa oficială în noul regim. Importante distincții va afla cititorul în paginile studiului *Modernitatea romanelor lui G. Călinescu*, cum ar fi aceea că romanele călinesciene nu sunt autentic balzaciene, cum se afirmă îndeobște, ci de un „realism reformat”, obținut ca formulă proprie – în perfect acord cu principiile exprimate în *Sensul clasicismului* – prin infuzia de elemente clasice: situațiile epice cu înalt grad de generalitate, ilustrate prin tehnica contrapunctului și tipurile morale fundamentale, lipsite deliberat de complexitate pentru a capta în schimb forța simbolizării. În această perspectivă, personajul Otiliei, în care G. Călinescu recunoștea că și-a proiectat „fondul liric”, capătă și o coerență programatic-estetică: „Otilia este feminitatea pură, matură și infantilă în același timp, sentimentală și cerebrală, care, ca orice eroină clasică, preferă rațiunea în locul sentimentului, tocmai pentru confortul ei spiritual de moment” (p. 134).

Să mai reținem studiile *Centrul și marginea Europei în romanele lui Vintilă Horea*, *Receptarea critică a Revistei Cercului Literar* sau prezentarea „cazurilor” Arghezi și Petru Dumitriu, alternative de poziționare etică în contextul totalitar comunist: scriitorul convertit și scriitorul oficios, cedarea estetică și zelul propagandistic.

În cuprinsul volumului, de cea mai mare atenție se bucură însă tema predilectă a Anei Selejan, cea a literaturii române în totalitarism, sistematizată în patru studii de sinteză pentru care reproducerea câtorva titluri și subtitluri este ilustrativă: *Proletcultismul și realismul socialist*, *abordări teoretice*, *Frontul poeziei*, *Prozatori frunțași*, *Criticii literari marxiști*, *Totalitarismul românesc în sintagme specifice*, *Omul nou ca personaj literar postbelic*. După panorama istorico-literară serializată în cărțile sale anterioare, cu informații strict date și cu dezvoltări incomode, aceste studii care abordează global cele peste două decenii de realism socialist vin să repartizeze accentele teoretice și să decanteze modelul ideologic și tematico-retoric al paradigmei literare în cauză practică la proporții industriale prin simpla aplicare a „metodei metodelor” (de altfel, unul dintre conceptele curente ale epocii era acela

de „producție literară”!). Ana Selejan îi inventariază și discută izvoarele doctrinare, principiile (între care, „spiritul de partid” ia locul principiului estetic), mediile obligatorii, cronotopii, modelele narative și epico-lirice, personajele exemplare (Mitreă Cocor al lui Sadoveanu și Ilie Barbu din nuvela *Desfășurarea* a lui Marin Preda fiind singurele care întrunesc adeziunea unanimă a criticii), inventarul limbajului de lemn. Merită redat aici, măcar pentru cititorii mai tineri, patternul narațiunii ideale pe care autoarea îl reconstituie în capitolul sugestiv intitulat *Cele unsprezece porunci ale ficțiunii dirijate: munca în calitate de temă generică, lupta de clasă ca motor al acțiunii, antiteza tipologică* (om nou/om vechi, pozitiv/negativ), *sabotajul economic, demascarea vechiului de către elementele progresiste, triumful omului nou, happy-endul* urmat de *transformarea generală*, căci eroul, ca veritabil titan, schimbă fața lumii, devine *model uman*, provoacă *catharsis-ul* și câștigă *adepti*. Șablonul le poate aminti filologilor de celebrele funcții ale lui V. I. Propp depistate în structura narativă a basmului și nici nu suntem departe de adevăr dacă ne gândim că și proza realist-socialistă propunea un fel de basm contemporan, obligatoriu maniheist și revanșator, ceea ce reprezintă în cele din urmă și un indiciu asupra gradului de ficționalitate și de arbitrar al acestei literaturi inspirate, paradoxal, din imediata realitate.

Discursul cărții este sobru și onest, așa cum autoarea și-a obișnuit publicul cititor; el lasă să vorbească în primul rând documentul și abia apoi cercetătorul, curajos și ferm în opiniile sale deja susținute de textul primar. Structura argumentativă riguroasă și claritatea expunerii facilitează accesul la o informație vastă, dar niciodată copleșitoare, ce acoperă numeroase spații albe de pe teritoriul literaturii noastre.